

Ünite 8: Kader İnancı

Giriş

Kader kelimesi sözlükte bir şeyin miktarını, şeklini ve niteliğini belirlemek; kaza ise hükmetmek, tamamlamak, emretmek ve yerine getirmek anlamına gelir, terim olarak kader “Allah’ın yaratacağı bütün varlık ve olayları ezelde ilim ve iradesiyle belirlemesi”, kaza da “Allah’ın varlık ve olaylara ilişkin olarak ezelde belirlediği planı gerçekleştirip yaratması” şeklinde tanımlanır.

Kur’anda Kader ve Kazâ

Kur’an’da kader ve takdir kelimeleri Allah’a nisbet edilmiştir. “Biz her şeyi (belirlenmiş) bir kadere göre yarattık”. Kaynaklarda bu âyetin, Mekke’li müşriklerin Hz. Peygamber’le kader konusunda yaptıkları şiddetli tartışma üzerine nâzil olduğunun belirtilmesi ayette geçen *bi-kaderin* kelimesine ölçü değil, kader anlamının verilmesini teyit eder.

Kazâ kelimesi isim olarak değil sadece fiil kalıbında Kur’an’da yer almıştır, “kazâ” fiili yaratmak ve icad etmek anlamında kullanılmıştır ,ayetlerde geçen “makzî” kelimesi de kazâ anlamına gelir.

Kader inancı Allah’a iman etmeye dâhildir.

İlim Sıfatı ve Kader

Allah’ın ilim sıfatı şöyle tanımlanır: “İlim sıfatı Allah’ın, zaman ve mekân sınırı olmaksızın küçük-büyük, gizlişikâr, maddî-manevi her var olanı gözlem yapmışçasma hakkıyla bilmesi ve bu niteliğe sahip olmasıdır”. Bütün her şeyi var olmadan önce bilmek Allah için kolaydır, çünkü O her şeyi ilk (ana) kitapta, yani Levh-i Mahfuz’da sayıp dökmüş ve yazmıştır.

Kur’an’da Allah’ın ilmine dair verilen bu açık bilgiler O’nun yaratacağı bütün varlık ve olayları yaratmadan önce bildiğini ve bilgisini “ana kitap” (ummu’l-kitâb) veya “gizlenmiş kitap” (kitab meknûn) adını verdiği Levh-i Mahfuz’da yazdığını kanıtlamaktadır.

İrade Sıfatı ve Kader

İrade, Allah’ın emirleri, hükümleri ve fiillerinde hür olduğunu ve her şeyi dileyebileceğini öngören bir sıfattır. Bu nitelik hem irade, hem de meşiet kavramıyla ifade edilir.

Bu bilgilere göre Allah’ın yaratıklarına ilişkin iradesi. İlâhî irade hikmet ve adalet içeren amaçlar da gözetir. Allah, dilediği eylemleri yapabilmesi için irade ve kudret sahibi bir varlık olarak yarattığı insanları kendisine iman edip itaatte bulunmak veya inkâr edip asi olmakta serbest bırakır.

İman ve inkâr veya itaat ve isyan alternatiflerinden birini seçtikten sonra ise insanları istikametlere sevk etmesine , insiyatifi insanların elinden almasına , zihinlerini yönlendirmesine ve bir tabiatın oluşmasını sağlamasına Kur’an’da “tab’u’l-kulûb” adı verilir. İnsanların iman ve itaat alternatifini tercih etmesi ve Allah’ın da yardımında bulunmasına “tevfîk”, inkâr ve isyan alternatifini seçmesi, seçimi istikametinde gitmesi sonucunu doğuran yardımsız bırakmaya “hızlân” denir.

Yaratma Sıfatı ve Kader

Yaratma sıfatı “halk”, “icâd”, “ibda” “kevn” (tekvin) ve “inşa” kavramlarıyla ifade edilir.

Allah insanları fiil yapma irade ve gücüne sahip varlıklar olarak yaratmış , dileyen Allah’a iman edip buyruklarına uyar, dileyen de inkâr edip uymaz, dileyen iyi işler yapar, dileyen kötü eylemlerde bulunur

Allah insanların fiilleriyle dünyada da ilgilenir, insanların eylemlerine ilişkin irade ve güçlerini iman ve itaat veya inkâr ve isyan doğrultusunda kullanmalarına bağlı olarak ,Allah iman edip buyruklarına uyanları hidayete sev keder.

İnkâr edip buyruklarına isyan günahlarının artması için onlara mühlet verir ve şeytanla aralarında dostluk bağları kurar, isyanlarından ötürü inkârı onlara güzel gösterir, kalplerindeki inkâr ve isyan hastalığını artırır ve kendi yolundan çevirir ,İlâhî adalet, her iki zümreye de kararlarını gerçekleştirme imkânı vermeyi gerekli kılar.

Allah’ın yaratması doğrudan doğruya ve arada bir vasita olmadan gerçekleşebileceği gibi bir sebep vasıtasıyla da meydana gelebilir.

İnsanların Sorumluluğu, İrade Hürriyeti ve Kader

Allah’ın insanları güçleri ölçüsünde sorumlu ve yükümlü kılar , fiilleri gerçekleştirme gücünden yoksun olmaları

halinde sorumlu tutulmaları zulüm olur ve adalet mantığıyla bağdaşmaz.

İnsanlar fiillerinin failidirler ve bundan dolayı da sorumludurlar, insanlar kendi istekleriyle kendileri açısından tercihlerini kendileri belirlerler.

Hadislerde Kader ve Kazâ

Hız Peygamber'e atfedilen bazı rivayetlerde kader inanç esasları arasında sayılmadığı halde (bk. Buhârî, "İman" 37; Tirmizî, "Fiten" 63), bir kısmında iman edilmesi emredilen esaslar arasında gösterilmiştir.

Kader ve kaza ile ilgili hadislere örnek olarak : Allah her insanın cennette ve cehennemdeki yerinin yanı sıra mümin (saîd) veya kâfir (şaki) olacağını yazmıştır. Mümin olan kimse müminlerin fiillerini, kâfir olan da kâfirlerin fiillerini yapar ve herkese yapacağı iş kolaylaştırılır (Müslim, "Kader" 6).

Çocuk ana rahminde teşekkül ederken yirmi gün geçince bir melek gönderilir ve bu melek çocuğa ruh üfleyp cinsiyetini, rızkını, fiillerini, ecelini, mümin veya kâfir olacağını yazar. Kendisinden başka ilah bulunmayan Allah'a yemin olsun ki sizden biriniz cehennemliklerin fiillerini yapar ve cennetle arasında bir karış kadar mesafe kalır, (sonra kaderinin yazılı bulunduğu) kitap onu geçer ve cehennemliklerin fiillerini yapıp cehenneme girer. Sizden biriniz de cehennemliklerin fiillerini yapar ve cehennemle arasında bir karış kadar mesafe kalır, (sonra kaderinin yazılı bulunduğu) kitap onu geçer ve cennetliklerin fiillerini yapıp cennete girer.

İnsan (kaderde) cennetlik olduğu halde cehennemliklerin fiillerini yapar, cehennemlik olduğu halde cennetliklerin fiillerini yapar, ancak fiiller akâbetlere göre değerlendirilir (yani kâfirken Müslüman, Müslümanken kâfir olabilir), insanların fiilleri kadere ve kazaya göre gerçekleşir. Hz. Adem'in günah işlemesi de hakkında önceden yazılan kadere göredir.

Sahabe hayatından bu konuya örnek olarak şu olaylar gösterilebilir ; ashâbın ileri gelenlerinden biri olan Hz. Ömer Şam'a girmek üzere iken şehirde veba hastalığının yayıldığını öğrenince geri dönmesini kaderin tecellisinden kaçış olarak değerlendiren sahâbîlere verdiği cevapta hiçbir fiilin kaderin kapsamı dışında kalmadığını söylemiştir. Böylece bulaşıcı hastalık bulunan bir mekâna girmeyip önlem almanın da bir kader olduğuna dikkat çekmiştir. Hz. Ömer işlediği günahları kaderin etki ve zorlamasıyla gerçekleştirdiğini iddia eden bir kişiye de ceza vermiştir. Hz. Ali de kendisine sorulan bir soruya verdiği cevapta olup biten her şeyin kader ve kazâya göre gerçekleştiğini ve hiçbir olayın bunun dışında kalmadığını belirtmiştir.

Farklı Mezheplerde Kader ve Kazâ

Dinî metinlerin dilsel yapısı, siyasal- sosyal olayların gelişmesi ve yabancı kültürle karşılaşılması gibi faktörlerin etkisiyle görüş ayrılıkları giderek birer mezhep haline almıştır.

İtikâdî mezheplerin kader inancı üzerinde birleştiği tek husus, Allah'ın bütün varlık ve olayları vuku bulmadan önce bilmesidir , bu konuda mezheplerin ortak görüşü teşekkül etmiştir.

Mezheplerin bu ittifakına aykırı olarak Allah'ın varlık ve olayları vuku bulmadan önce bilmediğini iddia edenler ,ilk kelâmcılardan Cehm b. Safvân (ö.128/745), Şia'nın öncülerinden Hişâm b. Hakem (ö.179/795) örnek verilebilir.

Kader inancını benimseyen mezhepler arasında çeşitli noktalarda ortaya çıkan farklılıklar:

Cebriyye

İnsanlara ait bütün fiillerin İlahî ilim, irade ve kudretin, yani kaderin zorlayıcı etkisiyle oluştuğuna inanmaktır ve Cehm b. Safvân'ın öncülüğünde gelişmiştir. Bu mezhebe göre , Allah'ın ilmi, iradesi ve yaratması bütün varlık ve olayları kuşattığından insanın irade özgürlüğü ve eylem yapma gücü yoktur. İnsanı her yönden kuşatan kader çizgisinin dışına çıkmak mümkün değildir.

Cebriyye'ye bağlı Müslümanların görüşleri İslâm bilginlerinin çoğunluğu tarafından isabetli bulunmamıştır.

MıTtezile ve Şia

İnanç konularında öncelikle aklî bilgilere başvuran ve Ku'an'ı bu bilgilerin ışığında yorumlayan İslâm bilginlerinin oluşturduğu bir mezheptir. Müslümanların çoğunluğunu teşkil eden Sünniler tarafından yanlış bir isimlendirmeye Kaderiyye diye adlandırılmışlardır.

Bir rivayete göre Hz. Peygamber Kaderiyye'nin bu ümmetin Mecusîleri olduğunu söylemiştir (Ahmed b. Hanbel, Müsned, 11,86). Mecusîler biri hayır, biri de şer tanrısı olmak üzere iki tanrının var olduğuna inanırlar. Mu'tezile'nin ikinci kurucusu sayılan Amr b. Ubeyd'in erRed 'ale'l-Kaderiyye adını taşıyan bir eser yazmıştır.

Mu'tezile âlimlerine göre Allah ezeli ilmiyle bütün varlık ve olayları meydana gelmeden önce bilir, ancak bu insanların fiil yapma irade ve gücünü yok etmez ve herhangi bir zorlayıcı etki meydana getirmez.

Mu'tezile 'ye göre ,İlahî irade açısından Allah insanların yalnızca iman, itaat ve iyilik türünden fiiller yapmasını diler, inkâr, isyan ve kötülük türünden fiiller yapmasını ise dilemez , Allah insanlara iyilikleri

emretmiş, ise kötülükleri yasaklamıştır.

Kaderle Allah'ın yaratma sıfatı arasındaki ilişki incelendiğinde Mu'tezile'ye göre insanların sorumlu olduğu fiillerin Allah tarafından değil kendileri tarafından yaratılır.

Şîâ'ya bağlı âlimlerin çoğunluğu da kader konusunda Mu'tezile'ye benzer görüşleri benimsemişlerdir.

Ehl-i Sünnet

Müslümanların büyük çoğunluğunu oluşturan inanç mezhebinin genel adı Ehl-i sünnet'tir ve bu mezhep Sünnîlik diye de anılmaktadır. Ebû Hanife ve O'nun ilim geleneği içinde yetişen Mâtürîdî'nin öncülüğünde kurulan Mâtürîdiyye ile Eş'arî'nin görüşleri etrafında oluşan Eş'ariyye adlı iki ana Sünnî mezhep mevcuttur. Ahmed b. Hanbel'in öncülüğünde oluşan Sele- fiyye ise naslarm aklî ve bilimsel bilgilerin ışığında yorumlanmasını genellikle kabul etmez.

Kader inancı konusunda Seleflere göre insanların sorumlu tutuldukları fiiller dâhil olmak üzere bütün varlık ve olaylar Allah'ın ilim, irade ve yaratma sıfatlarının kapsamı içindedir. Allah'ın her şeyi kaderde yazması kâfirin iman, Müslümanın da inkâr etmesini engellemez. Çünkü dilediğini yapan bir varlık olarak Allah, Kur'an'da belirtildiği gibi Levh-i Mahfuz'daki yazıyı isterse değiştirebilir.

Kader ve kazâ inancında Mâtürîdîlerle Eş'arîler arasında önemli sayılabilecek farklar yoktur. Buna göre Allah bütün varlık ve olayları doğrudan doğruya yaratır, ondan başka hiçbir yaratıcı yoktur. Bu sebeple insanların bütün fiillerini de tercihlerine göre yaratan Allah'tır. İnsanların sorumluluğu ise fiillerinin iman veya inkâr, itaat yahut isyan, iyi ya da kötü şeklindeki niteliklerini irade ve kudretlerini kullanarak belirlemelerine, itikadî terimle ifade etmek gerekirse fiillerini "kesb" etmelerine dayanır.

Eş'ariyye'ye bağlı kelâmcıların çoğunluğu kesb kavramını dar anlamda yorumlamış ve insanları, "fiillerinde özgür gibi görünen ve fakat aslında mecbur olan varlıklar" şeklinde tanımlamıştır. Bu yaklaşımlarıyla Cebriyye mezhebine yakın bir yerde durmuşlardır. Eş'arîlere göre iradeleri de yaratılmış olduğundan insanlar fail olarak nitele- nemezken Mâtürîdîlere göre fiillerine ilişkin cüzî iradeleri yaratılmamıştır.

İslâm tarihinde oluşan ana itikadî mezheplerin kader ve kaza inancını benimsedikleri görülmektedir. Bu ana inanç mezheplerince yapılan farklı yorumlardan Kur'an ve Sünnet'le örtüşeni şöylece belirlemek mümkündür: Evreni ve içindeki her şeyi yaratan Allah'ın, bütün varlık ve olayları meydana gelmeden önce bilip yazmak ve dileyip yaratmaktan ibaret olan kader ve kaza inancı insanların eylem yapma irade ve gücünü yok etmez.